

12. Рішення Конституційного Суду України від 13.03.2012 р. у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини першої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» № 6-рп/2012 Справа № 1-14/2012.

Соколовський М.В. Межі здійснення корпоративних прав: окремі цивільно – правові аспекти

У даній статті проаналізовано літературні джерела, чинне законодавство та судову практику на предмет визначення «меж здійснення корпоративних прав» та співвідношення цього поняття із поняттями «межі корпоративних прав» та «обмеження при здійсненні корпоративних прав».

Ключові слова: межі здійснення, обмеження корпоративних прав, межі корпоративних прав, зловживання корпоративним правом.

Соколовский М.В. Пределы осуществления корпоративных прав: отдельные гражданско-правовые аспекты

В данной статье проанализированы литературные источники, действующее законодательство и судебная практика на предмет определения «пределов осуществления корпоративных прав» и соотношения этого понятия с понятиями «пределы корпоративных прав» и «ограничения при осуществлении корпоративных прав».

Ключевые слова: пределы осуществления, ограничения корпоративных прав, пределы корпоративных прав, злоупотребления корпоративным правом.

Sokolovskiy M.V. Limits of realization of corporate rights: special civil aspects

In this article literary sources, current legislation and judicial practice, are analysed for the purpose determination of «limits of realization of corporate rights» and correlation of this concept with concepts «limits of corporate rights» and «limitation during realization of corporate rights».

Keywords: limits of realization, limitation of corporate rights, limit of corporate rights, abuse of corporate right.

Трут Д.В.

ЧАСТКОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК РІЗНОВИД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З МНОЖИННІСТЮ ОСІБ

УДК: 347.921:347.68(477)

Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб відомі ще з часів римського права. Не зважаючи на сучасний стан роз-

витуку цивільного законодавства та цивільного права як науки, залишається значна кількість невирішених питань, що пов'язана з даною правовою конструкцією.

Очевидно, що серед цивільно-правових зобов'язань, ускладнених множинністю осіб, часткові зобов'язання посідають важливе місце. Однак, недостатньо дослідженими є питання, пов'язані з особливостями виникнення та виконання часткових зобов'язань, перебігом строку позовної давності в даному різновиді зобов'язань, а також цивільно-правовою відповідальністю, що виникає в наслідок невиконання чи неналежного виконання часткових зобов'язань.

Загалом, окреслені питання вивчали такі відомі вчені, як: М.І. Брагінський, В.О. Голевінський, В.П. Грибанов, О.С. Іоффе, Р.А. Майданик, Д.І. Мейер, Л.Ж. Морандьєр, І.Б. Новицький, С.В. Сарбаш, В.С. Толстой, Г.Ф. Шершеневич та інші.

Метою цієї статті є з'ясування та дослідження поняття, ознак, сутності часткових зобов'язань, а також цивільно-правової відповідальності за частковими зобов'язаннями. На основі проведеного аналізу вбачається за необхідне надати рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зобов'язальних правовідносин ускладнених частковою множинністю.

Цивільне законодавство в Україні виходить з презумпції, що будь-яке цивільно-правове зобов'язання з множинністю осіб є частковим, а його частки рівні, якщо договором чи законом не встановлено інше. Дана презумпція встановлюється статтею 540 Цивільного кодексу України (надалі – «ЦК України»), згідно з якою, якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо *інше* не встановлено договором або актами цивільного законодавства [1].

Зміст даної норми виключає можливість встановлення «*іншого*» односторонніми правочинами, наприклад, тим же заповітом, коли спадкодавець встановлює в заповіті, що двоє спадкоємців стають солідарними кредиторами за зобов'язанням, в якому брав

участь спадкодавця, або коли спадкодавець встановлює нерівність часток в зобов'язанні для спадкоємців, що є, на нашу думку, певним недоліком даної норми.

Для прикладу, відповідно до ст. 321 ЦК Російської Федерації якщо у зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено законом, *іншим правовим актом, або не впливає з умов зобов'язання* [2].

На нашу думку, в ст. 540 ЦК України слід внести зміни та замінити конструкцію «... якщо інше не встановлено *договором*» на «... якщо інше не встановлено *правочином*». Такі зміни дозволять встановлювати нерівність часток чи інший різновид цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб, відмінний від часткових зобов'язань, не лише договором, але й заповітом.

Часткові зобов'язання, як і всі зобов'язання з множинністю осіб, поділяються на активні, пасивні та змішані (активно-пасивні). У частковому активному зобов'язанні кожен із кредиторів має право вимагати від боржника виконання лише у певній частці, яка є рівною, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Як правильно зазначає О.С. Іоффе, кредитор, який одержав належне йому виконання, із зобов'язання вибуває, але воно зберігає силу для решти кредиторів, поки і вони не здійснять належне їм право [6, с. 70-71].

В частковому *пасивному* зобов'язанні кожен із боржників зобов'язаний здійснити кредиторів виконання лише у певній частці, внаслідок чого боржник, який виконав свій обов'язок, з зобов'язання вибуває, але воно зберігає силу для решти боржників, поки і вони не виконають свої обов'язки.

Порядок виконання часткового *змішаного* (активно-пасивного) зобов'язання поєднує в собі обидва щойно розглянутих механізми: в такому зобов'язанні кожен із кредиторів може вимагати виконання в певній частці від кожного з боржників.

В літературі іноді відзначається, що процес виконання зобов'язань, які впливають з договорів з частковою множинністю,

не має ніяких особливостей порівняно з процесом виконання звичайних зобов'язань [13, с. 184]. Справді, деякі часткові зобов'язання теоретично можна «розділити остаточно». Якщо уявити часткове зобов'язання як кілька одиничних, тобто не ускладнених множинністю правовідносин зобов'язального типу, то тоді ці кілька зобов'язань можна роз'єднати, не залишивши між ними ніякого тісного зв'язку [12, с. 7].

Наприклад, за єдиним договором безпроцентної позики боржник зобов'язаний сплатити двом частковим кредиторам по 50% боргу. Кожен з кредиторів може вимагати тільки половину боргу, а боржник зобов'язаний сплатити кожному відповідно по половині суми боргу. Як вказує С.В. Сарбаш, борг як ціле - лише видимість. Його можна уявити як один самостійний борг та другий самостійний борг. Якби боржник отримав позику у двох цих же кредиторів на тих же умовах, але за окремими договорами, правова визначеність його відносин з даними кредиторами не змінилася б [12, с. 7].

Про видимість єдиного зобов'язання говорив і Д.І. Мейер, ілюструючи це на наступному прикладі. Особи А, В, С укладають договір з D, за яким зобов'язуються поставити йому відому кількість пшениці. Певну кількість зобов'язується доставити А, певну кількість - В і певну кількість - С, але всі вони разом укладають договір з D. Тим не менше, тут ми маємо сукупність зобов'язань, а не одне, і тільки від сукупного укладення окремого договору поставки справа приймає такий вигляд, наче в даному випадку одне зобов'язання [8, с. 109]. Отже, слідом за С.В. Сарбашем, можна сказати, що єдність часткового зобов'язання скоріш умовна, аніж дійсна, якщо воно не укріплене солідарністю учасників або неподільністю предмета [12, с. 7].

Не зважаючи на цю умовність, все ж є низка ознак, які відрізняють даний вид зобов'язання від зобов'язань, не ускладнених множинністю. По-перше, в даному випадку на стороні боржника та/або кредитора є декілька суб'єктів, які вступають у зобов'язання, як правило, одночасно. По-друге, суб'єкти вступають в зобов'язання не просто одночасно, а вони повинні діяти спільно,

тобто через спільні дії, вони набули прав і обов'язків за зобов'язаннями. По-третє, суб'єкти зобов'язання, що утворили множинність, зв'язані одним і тим же подільним предметом зобов'язанням.

До прикладу, два брати, за попередньою домовленістю між собою з метою придбання на праві спільної сумісної власності автомобіля, уклали договір позики з банком. Чи, повертаючись до прикладу Д.І. Мейера, можливий варіант, що D потребував певну кількість пшениці, а її в повному обсязі не було ні в А, ні в В, ні в С. Але, щоб задовольнити потреби першого, не втративши при цьому клієнта і все ж отримати прибуток - А, В, С вступили в зобов'язальні правовідносини з D спільно на підставі єдиного договору. В такому договорі поставки зерна D є кредитором, а А, В, С – частковими боржниками. Відтак, з даного прикладу впливає і остання – четверта ознака: зобов'язання з частковою множинністю виникають, як правило, на підставі єдиного договору. Безумовно, дана ознака, є скоріше факультативною, аніж обов'язковою.

За загальним правилом ніхто з часткових боржників не відповідає за іншого і ніхто з часткових кредиторів не має права отримати що-небудь від боржників понад своєї частки. Виконання відповідної частки тягне припинення зобов'язання в цій частині. При цьому зазначені частки є рівними, якщо інше не встановлено законом або договором.

Так, Сакае Вагацума та Тору Ариідзумі, характеризуючи часткові зобов'язання за ЦК Японії, вказують, що відносини часткових боржників з кредитором чи часткових кредиторів з боржником є абсолютно незалежними одне від одного. Кожен кредитор або боржник вправі розпоряджатися зобов'язанням самостійно. Відносини між одним з кредиторів і боржником або одним з боржників і кредитором не здійснюють вплив на інших учасників зобов'язання [11, с. 295]. Л.Ж. Морандьєр в свою чергу додає, що вимоги за частковими зобов'язаннями є настільки одне від одного незалежними, що у випадку неплатоспроможності од-

ного із боржників кредитор не може стягнути з інших те, що він не отримав від неплатоспроможного боржника [9, с. 631].

М. Плянйоль також, характеризуючи часткові зобов'язання, вказує наступне: якщо один з боржників прострочує виконання зобов'язання, то наслідки стосуються лише його одного, так як прострочення зовсім не відноситься до інших боржників. Якщо позовна давність зупинена або перервана на користь одного з кредиторів або одного з боржників, то він один користується перевагами або переносить не вигідні наслідки, і давність продовжує впливати на користь або проти інших [10, с. 229].

Таким чином, М. Плянйоль зачіпає важливе питання перебігу строків позовної давності в часткових зобов'язань. В пасивних часткових зобов'язаннях обов'язки боржників перед кредитором є настільки незалежними одне від одного, що перебіг строків позовної давності щодо одного боржника не повинен стосуватися іншого. Наприклад, якщо один з боржників визнає свій борг, то переривання строку позовної давності повинне відбутися лише щодо того з боржників, який цей борг визнав. Те ж саме стосується й зупинення строку позовної давності – якщо виконання часткового зобов'язання одним з боржників, наприклад, перешкоджала непереборна сила, то строк позовної давності зупиняється лише по відношенню до даного боржника. Ті ж самі правила повинні діяти й у випадку активної часткової множинності.

В світлі сказаного виглядає не зовсім коректним положення ч. 2 ст. 264 ЦК України, відповідно до якого позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач [1]. Дана норма дає підстави стверджувати, що строк позовної давності переривається по відношенню до всіх часткових боржників, якщо кредитор подав позов лише до одного з них. На нашу думку, такий стан речей не зовсім відповідає природі часткових зобов'язань, де обов'язок одного боржника є повністю незалежним від обов'язку іншого.

Таким чином, на нашу думку, ЦК України слід доповнити положенням, відповідно до якого: «Якщо у зобов'язанні беруть

участь кілька кредиторів або кілька боржників, де кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у визначеній частці, то перебіг, переривання, зупинення строку позовної давності має наслідок лише для того боржника та/або кредитора, з особою якого це пов'язано».

Не може залишитись поза увагою питання наслідків виконання часткових зобов'язань. Після виконання зобов'язання частковими боржниками - в жодного з них не виникає права зворотної вимоги (регресу) до інших, оскільки частки в зобов'язанні наперед визначені і боржники виконують зобов'язання в розмірі своєї частки. Якщо ж по якійсь причині один з часткових боржників сплатить більше своєї частки, то він може подати до кредитора позов на підставі набуття майна без достатньої правової підстави.

М.І. Брагінський аналізуючи підрядні зобов'язання наводить наступний приклад часткової множинності: з двома фірмами укладено один договір на пошиття з матеріалів замовника 10 тис. одиниць робочого одягу, при цьому одна фірма має виготовити 60%, а інша - 40% замовлення. Якщо договір не виконаний, кожна відповідає в межах власної частки, тобто в співвідношенні 60:40 (3:2). Якщо одна з фірм виконала свою частку, а інша - ні, перша не відповідає за другу. І навпаки, якщо замовник сплатить тільки половину вартості робіт, то вимагати виплати решти суми кожна з фірм може лише в межах своєї частки. Точно так само в межах належних їм часток у праві, підрядники можуть пред'являти вимоги замовнику, наприклад, при несплаті (неповній оплаті) замовлення» [4, с. 24].

Як бачимо з даного прикладу, невиконання або неналежне виконання часткового зобов'язання тягне за собою відповідальність за таким же принципом, як і саме зобов'язання. Тобто характер відповідальності зумовлений характером зобов'язання. При частковій відповідальності кожен з часткових боржників зобов'язаний нести відповідальність у тій частці, яка згідно з законом або договором падає на нього. Частки ці можуть бути рівними або нерівними, але вони завжди визначені.

На думку В.П. Грибанова, у тих випадках, коли з договору між боржниками не випливає, що частки їх не рівні, вони зобов'язані нести відповідальність в рівних частках [5 с. 350]. Враховуючи вищесказане, можна поставити під сумнів висновки В.П. Грибанова, оскільки встановлення чи зміна розміру часток у зобов'язанні навряд чи можливе без згоди кредитора за допомогою одної лише угоди часткових боржників. Розмір часток визначається угодою між кредитором і боржниками, а не угодою між боржниками. Тому точніше було б сказати, що у тих випадках, коли з договору між боржниками та кредитором не випливає, що частки їх не рівні, вони зобов'язані нести відповідальність в рівних частках. В таких випадках, як правильно зазначає К. Анненков, не має ніяких юридичних підстав збільшувати відповідальність одних боржників по відношенню до інших [3, с. 44].

Цікавим є погляд на часткові зобов'язання Г.Ф. Шершеневича, який зазначає, що невиконання одним з боржників свого зобов'язання має наслідком виникнення обов'язку в інших боржників виконати дане зобов'язання. Автор наводить відповідне правило, закріплене в дореволюційному законодавстві: коли злочин або проступок вчинені кількома особами за попередньою змовою, то всі особи, які погодились на участь у вчиненні правопорушення, сплачують порівну за спричинену шкоду, а у випадку неспроможності будь-кого з них, належна з нього частина покладається на інших співучасників [14, с. 204]. Р.А. Майданик правильно вказує, що ЦК України не містить положень, які б відповідали вказаному підходу [7, с. 749], хоча за своїми властивостями описаний випадок нагадує договір кругової поруки.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Будь-яке цивільно-правове зобов'язання з множинністю осіб є частковим, якщо *інше* не встановлено договором або актами цивільного законодавства.
2. Можливість встановлення «іншого» шляхом укладання одностороннього правочину повинна бути закріплена ЦК України.
3. Хоч часткові зобов'язання мають певну видимість єдності зобов'язання, все ж існують певні особливості, які відрізня-

ють часткові зобов'язання від цивільно-правових зобов'язань, не ускладнених частковою множинністю осіб.

4. Перебіг, переривання, зупинення строку позовної давності в часткових зобов'язаннях повинне мати наслідок лише для того боржника та/або кредитора, з особою якого це пов'язано. Дане правило повинне бути закріплене у ЦК України.

5. Відповідальність за частковими зобов'язаннями виникає за тим же принципом як і саме зобов'язання.

1. *Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. - 2003 р. - № 11. - Ст. 7.*
2. *Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994 № 51-ФЗ принят ГД ФС РФ 21.10.1994 [Электронный ресурс]- Режим доступа: <http://base.garant.ru/10164072>.*
3. *Анненков К. Система русского гражданского права. Права обязательственные. Т. 3 / Константин Анненков – 2-е изд., пересмотр. и доп. – С.-Пб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1901. – 495 с.*
4. *Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. Кн. 3 / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский - М.: Статут, 2008. - 1056 с.*
5. *Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / Вениамин Петрович Грибанов. - Изд. 2-е, стереотип. - М.: «Статут», 2001. - 411 с. (Классика российской цивилистики).*
6. *Ноффе О.С. Обязательственное право / Олимпиад Соломонович Ноффе - М.: «Юрид. лит.», 1975. - 872 с.*
7. *Майданик Р.А. Аномалії в цивільному праві України [Текст]: навч.-практ. посіб. для студ. юрид. ф-ту / Р.А. Майданик [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.А. Майданика; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Юрид. ф-т, Каф. цивіл. права. - 2-ге вид., переробл. та допов. - К.: Юстініан, 2010. - 1007 с.*
8. *Мейер Д.П. Русское гражданское право / Дмитрий Иванович Мейер - В 2-х ч. М.: Статут, 2000. (Классика российской цивилистики). - По испр. и доп. 8-му изд., 1902. — Изд. 2-е, испр. – 462 с.*
9. *Морандьер Л.Ж. Гражданское право Франции. Перевод с французского. Т. 2 / Жюлио де ла Морандьер Л.; Пер. и вступ. ст.: Флейшиц Е.А. - М.: Иностран. лит., 1960. — 728 с.*
10. *Пляниоль М. Курс французского гражданского права: Ч. 1: Теория об обязательствах; Ч. 2: Договоры. Перевод с французского. Ч. 1-2:*

- Вып. 1-6 / М. Пляниоль; Пер. и предисл.: Гартман В.Ю. - Петров: Изд. тип. С. Панского, 1911. - 1010 с.*
11. Вагацума С. *Гражданское право Японии: в 2-х книгах / Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми; под ред.: Р. О. Халфина; пер. с японского: В. В. Батуренко. - М.: Прогресс, 1983. - Кн. 2. - 334 с.*
12. Сарбаш С.В. *Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения / С.В. Сарбаш - М.: Статут, 2004. — 112 с.*
13. Толстой В.С. *Исполнение обязательств / В.С. Толстой - М.: «Юрид. Лит.», 1973. - 208 с.*
14. Шершеневич Г.Ф. *Учебник русского гражданского права. Т. 2 / Габриэль Фёдорович Шершеневич; Науч. ред.: Ем В.С. - М.: Статут, 2005. - 462 с.*

Трут Д.В. Часткові зобов'язання як різновид цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб

Проведено дослідження щодо визначення поняття, ознак, сутності часткових зобов'язань як різновиду цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб.

Ключові слова: часткові зобов'язання; часткові боржники та/або кредитори; нерівність часток; строк позовної давності; відповідальність.

Трут Д.В. Долевые обязательства как разновидность гражданско-правовых обязательств с множественностью лиц

Проведено исследование определения понятия, характеристики, сути частичных обязательств как разновидности гражданско-правовых обязательств с множественностью лиц.

Ключевые слова: долевые обязательства, долевые должники и/либо кредиторы; неравенство долей; срок исковой давности; ответственность.

Dmytro T.V. Partial obligations as a kind of civil obligations with multiplicity of persons

A research of the definition of concept, features, nature of partial obligations as a kind of civil obligations with multiplicity of persons.

Keywords: partial obligation; partial debtors and/or creditors; inequality of parts; period of limitation; liability

Федюк Л.В.

ПОНЯТТЯ НАЙМЕНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

УДК 347.121.2

Щоб дати визначення поняттю «найменування», слід звернутися до наукових джерел з цивілістики. За дослідженнями вче-